

Andrej Vovko
**Poročanje Slovenskega Branika o Beneških Slovencih
v letih 1908–1914**

Narodnoobrambni mesečnik Slovenski Branik, ki je bil blizu narodnoradikalnega krila slovenske liberalne stranke in šolske narodnoobrambne Družbe sv. Cirila in Metoda, je v letih 1908–1914 spremljal tudi vprašanja Beneških Slovencev ter objavil o njih štiri daljše članke in devet vesti. Avtor je povzel in v določeni meri analiziral te prispevke.

Slovenski Branik, a monthly close to the national radical wing of the Slovene Liberal Party and to the Society of Saint Cyril and Methodius (Družba sv. Cirila in Metoda), established to defend interests of Slovene educational associations against foreign influences, between 1908 and 1914 published articles on Slovenes in Venetian Slavica. These four extensive articles and nine news items on the subject were summarized and partly analyzed for this article.

Slovenski Branik, ki je imel podnaslov Vestnik naših pokrajin, dolguje svoj nastanek slovenski narodnoobrambni zasebni šolski organizaciji Družbi sv. Cirila in Metoda (dalje tudi CMD), ustanovljeni leta 1885 v Ljubljani. CMD je bil slovenski odgovor na delovanje napadalnih zasebnih šolskih organizacij nemškega Deutscher Schulvereina in italijanske Pro Patrie oziroma po njeni ukinitvi Lega Nazionale. Delovanje CMD je poleg njenih publikacij, predvsem Vestnika in kasneje Koledarja (Vestnika) Družbe sv. Cirila in Metoda, od leta 1908 dalje populariziral tudi Slovenski Branik (dalje tudi SB), ki uradno ni bil glasilo CMD, dejansko pa so ga izdajali in pri njem kot avtorji prispevkov sodelovali ljudje, ki so bili tudi člani CMD, če že ne v njenem najožjem vodstvu. V času mednacionalnih in slovenskih strankarskih bojev je bilo očitno bolj udobno, da je SB dajal videz samostojnosti, posebno zaradi izrazite ostrine s katero je obračunaval s svojimi političnimi in idejnimi nasprotniki bodisi slovenske ali drugih narodnosti. Te ostrine si Družba sv. Cirila in Metoda kljub jasni ločitvi duhov leta 1907 in popolni prevladi liberalnih in narodnoradikalnih članov v njej pač ni mogla privoščiti,

ker se je tudi potem skušala bolj ali manj uspešno predstavljati kot na nestransko in vseslovenska.¹

Slovenski Branik je tudi zaradi svoje ostrine izhajal zgolj šest let in ga je avstrijska cenzura zatrla takoj po začetku I. svetovne vojne. Njegova zadnja številka je izšla avgusta 1914. Prve tri letnike je uredil dr. Gregor Žerjav,² ki je bil nekaj časa tajnik Družbe sv. Cirila in Metoda, druge tri pa pobudnik Družbe Ivan Vrhovnik³ skupaj s potovalnim učiteljem – nameščencem Družbe Antejem Begom,⁴ tudi zelo marljivim sodelavcem Slovenskega Branika. Popkovina SB z Družbo sv. Cirila in Metoda je bila torej zelo očitna.

Vsebina SB je kljub njegovemu kratkemu življenju zelo pisana in je dragocen vir za vrsto zgodovinskih raziskav iz časa njegovega izhajanja. Daleč največjo pozornost je namenil Družbi sv. Cirila in Metoda, ki jo je »popredalčkal« v vrsto posebnih rubrik: Iz vodstva, Podružnice, Družbeni zavodi, Naši malčki – za Družbo sv. Cirila in Metoda, Ameriški Slovenci – za družbo sv. Cirila in Metoda. Ko je bila tudi iz ljudi okoli Slovenskega Branika leta 1910 v Ljubljani ustanovljena narodnoobrambna organizacija Branibor kot odgovor na napadalno nemško gospodarsko organizacijo Südmark v skromnih slovenskih razmerah, je SB tudi njej posvetil precej pozornosti, podobno pa tudi obrambnim organizacijam drugih slovanskih narodov. Razumljivo, da so bile posebne pozornosti na straneh Slovenskega Branika deležne že omenjene konkurenčne nemške in italijanske organizacije. V stalnih rubrikah Iz narodnega bojišča in Kaj delajo naši nasprotniki so sodelavci Slovenskega Branika zelo pozorno sledili vsem nasprotnikovim potezam, jih bolj ali manj sproti razkrivali in opozarjali Slovence nanje. Pri tem so uporabljali publikacije omenjenih nasprotnih organizacij, domače in tuje časopise ter druge vire informacij, delno tudi zaupne vsebine. V poročanju SB občasno že najdemo zametke tega, kar danes imenujemo »raziskovalno novinarstvo«. Z biografsko-bibliografskega vidika moramo ob tem žal opozoriti, da velika večina člankov v SB ni podpisana, če pa že je, potem običajno samo s kraticami ali psevdonimi.⁵

Slovenski Branik si je že v svoji prvi številki postavil nalogo redno objavljati novice o Beneških Slovencih. V rubriki Zamejni Slovenci je tako govoril o Beneških Slovencih kot o tistem delu »našega naroda, ki je popolnoma odtrgan od slovenske celote. Deli jih od nas državna meja, a zedinja jih z nami iskrena ljubezen«. Poudaril je še, da so »oni naši bratje«, njihova zemlja pa je »sveta, slovenska last«. Zaradi tega jim bo Slovenski Branik rad odprl »svoje predale« in se bo pogosto spominjal »njih veselih in žalih zgodob«. ⁶ Že na isti strani je potem SB poročal o smrti kaplana iz Brišč Antona Trušnika,

¹ O delovanju Družbe sv. Cirila in Metoda: Andrej Vovko, Mal položi dar ... Portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918, Slovenska matica, Ljubljana, 1994, 237 str.

² Pravniki, narodnoradikalni in liberalni politik dr. Gregor Žerjav (Lož, 14. 11. 1882 – Poljče pri Radovljici, 27. 6. 1929), Prunk (dr. Janko Prunk), Žerjav Gregor, Slovenski biografski leksikon (Dalje SBL), 15. zvezek, Ljubljana 1991, str. 956–959.

³ Duhovnik in zgodovinar Ivan Vrhovnik (Ljubljana, 24. 6. 1854 – Ljubljana, 8. 3. 1935), Slk (dr. Marjan Smolik), Vrhovnik Ivan, SBL, 14. zvezek, Ljubljana 1986, str. 627–628.

⁴ Šolnik, publicist, časnikar, urednik, narodnoobrambni delavec Ante Beg (Št. Florijan pri Rogaški Slatini, 31. 12. 1870 – Ljubljana, 23. 12. 1946), (uredništvo), Beg Ante, SBL, 1. zvezek, Ljubljana 1925, str. 28–29, J. Ste. (Janez Stergar), R. (redakcija), Beg Ante, Enciklopedija Slovenije, 1. zvezek, Ljubljana 1987, str. 212.

⁵ O usmeritvi Slovenskega Branika: Naš čolnič otmimo! Slovenski Branik (dalje SB) I/1908, št. 1, str. 1–2; Na pot, SB I/1908, št. 1, str. 2–3.

⁶ Beneški Slovenci, Slovenski Branik (Dalje SB), I/1908, št. 1, str. 9.

ki je umrl decembra 1907, od leta 1890 do smrti pa je bil poverjenik tamkajšnje postojanke Družbe sv. Mohorja.⁷ V poročilu je poudarjeno, da je bil Trušnik narodnozaveden duhovnik, ljubitelj slovenskih knjig in slovenskega petja in da je tudi sam zložil več slovenskih pesmi, zlasti prigodnic, ki jih je nekaj dal tudi natisniti.⁸ Podobno je Slovenski Branik v isti rubriki že v svoji naslednji številki zapisal, da *«Beneški Slovenci zopet žalujejo po dveh slovenskih duhovnikih»*. Šlo je za bivšega kaplana v Ažli Jakoba Tropino in za župnika v Svet Lenartu Frana Skavnika. Slovenski Branik ni navedel datuma njune smrti, iz datuma objave novice v začetku leta 1908 pa lahko sklepamo, da je šlo podobno kot pri Trušniku za konec leta 1907. SB. je pospremil novico s komentarjem, da pomeni smrt *«vsakega slovenskega duhovnika na Beneškem... nenadomestljivo izgubo za slovenstvo»*.⁹ Tako Tropina (v seznamih mohorjanov včasih zapisan tudi kot Tropana), kot Skavnik sta bila do smrti poverjenika Družbe sv. Mohorja v Ažli in Svet Lenartu, prvi od leta 1898, drugi od leta 1889.¹⁰

Po zgoraj navedenih objavah v omenjeni rubriki Zamejni Slovenci ne zasledimo več prispevkov o Beneških Slovencih. Ti so objavljeni predvsem na dva načina – kot precej obsežni članki s prvinami znanstvenega proučevanja, podpisani bodisi s polnim imenom in priimkom ali s kraticami, in kot krajše nepodpisane novice.

Članki

Stalni sodelavec Slovenskega Branika Rihard Orel je posvečal Beneškim Slovencem veliko pozornosti. Tako je v letu 1908 objavil dvoje člankov, ki sta pod skupnim imenom *Črtice o beneških Slovencih* nastala na podlagi njegovih osebnih izkušenj s potovanj po Beneški Sloveniji. Orel je v prvem¹¹ od obeh najprej poudaril, da je bila duhovščina pri Beneških Slovencih *«glavni steber in opora slovenskemu jeziku»*, duhovniki pa bili so hkrati tudi *«misijonarji slovenščine»*. Tako so staršem priporočali branje slovenskih knjig, jih vpisovali v Družbo sv. Mohorja, mladini pa priskrbeli slovenske molitvenike in katekizme. Z mladimi in starimi so se pogovarjali v slovenskem jeziku, vse to je *«uspešno»* vplivalo na narodno zavednost Beneških Slovencev. Poudaril je, da pri maši pojejo slovenske pesmi, *«seveda v lepem domačem narečju»*. Slovenski jezik je imel zaradi tega *«varno zavetje v cerkvah»*, od koder naj bi ga takrat nihče ne izrival. Poudaril je, da duhovniki berejo evangelije *«vsakokrat»* iz slovenske knjige, da je popoldanska služba razen *«Tantum ergo»* v slovenščini, pri cerkvenih obredih je toliko slovenščine *«kakor pri nas»*, le litanije so ob največjih praznikih v latinščini. Ugotovil je, da se mu je *«stopivšemu med mašo v cerkev ... srce topilo, ko sem slišal petje v našem milem jeziku. Poje navadno vsa cerkev enoglasno, kar nareja še toliko večji vtisek»*. Pudaril je še, da uporabljajo slovenski jezik v vseh cerkvah, kjer je večina prebivalstva slovenska.

⁷ Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja v videmski nadškofiji do leta 1900, Traditiones, Ljubljana, 28/1/1999, str. 413 (dalje A. Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja ... do 1900), Andrej Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja v videmski nadškofiji v letih 1901–1914, Traditiones, Ljubljana, 29/1/2000, str. 244 (dalje A. Vovko Udje Družbe sv. Mohorja...1901–1914).

⁸ V Birščah ob Nadiži na Beneškem S. B., I/1908, št. 1, str. 9.

⁹ Beneški Slovenci, SB I/1908, št. 2, str. 28.

¹⁰ A. Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja... do 1900, str. 412, 425; A. Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja... 1901–1914, str. 243, 258.

¹¹ R.ihard Orel, Črtice o beneških Slovencih I, Slovenski Branik (SB) I/1908, št. 8, str. 147 – 148.

Avtor je navedel, da je med *«šempeterskimi Slovenci»* pet čisto slovenskih župnij: *«Št. Peter, Št. Lenart, Dreka, Stara gora in Prapotno»* s 27 podružnicami, kjer so delovali slovenski kaplani, da je bila na Stari gori nad Čedadom pridiga ob večjih slovesnostih tudi v italijanščini, to pa zato, ker je to romarska božja pot, kamor prihajajo ljudje od vsepovsod, posebno iz Furlanije. Pojasnil je še, da je bila v prapoški župniji pridiga vsako drugo nedeljo slovenska, sicer pa v furlanščini, ker da je bila vas že precej pofurlanjena. Navedel je še, da so med tarčentskimi oz. terskimi Slovenci delovali trije slovenski duhovniki, v slovenskem jeziku pa so pridigali samo v Prosnidu (Prosenicco) in Platiščih (Platischio), ter da je v Reziji ena fara s štirimi podružnicami, služba božja pa latinska ali v domačem narečju, ob velikih cerkvenih shodih pa tudi v furlanščini.

V drugem članku, ki ima mogoče zaradi tiskovne napake naslov *«Crtice o beneških Slovencih»*,¹² je Orel najprej predstavil uporabo slovenščine v tamkajšnjih uradih. Poudaril je, da na okrajnem sodišču v Čedadu in na okrožnem v Vidnu delujeta stalna tolmača za italijanske sodnike in slovenske stranke, te pa smejo govoriti v svojem jeziku *«seveda, ako ne znajo dobro laško, tudi v justičnih uradih»*. V davčnem uradu v Št. Petru pa so *«itak»* govorili slovensko.

Avtor je nato poudaril, da so se otroci v Beneški Sloveniji naučili branja v slovenskem jeziku iz katekizmov in molitvenikov, nekateri starši, ki so se zavedali svoje narodnosti, pa so otroke k temu silili in jih sami vadili. Poudaril je, da je bil poleg katekizmov skoraj v vsaki hiši Beneških Slovencev molitvenik, *«v boljših in bolj zavednih hišah»* pa tudi knjige Družbe sv. Mohorja. Navedel je, da je bilo leta 1908 *«beneških Mohorjanov»* 258, prejšnje leto pa 240. Številki sta enaki, kot sta navedeni v seznamih članov v koledarjih Družbe sv. Mohorja in ju je avtor verjetno povzel od tam. Omenil je še, da je bil v omenjenih *«boljših hišah ... celo kak politični časopis iz bližnje Goriške»*.

Ko je razčlenil narodnostne razmere med Beneškimi Slovenci je poudaril, da se špeterski Slovenci dobro drže *«v narodnem oziru»*, ker da *«dobro vedo, da je slovenska zemlja prostrana in da se z italijanščino dobro izhaja samo v Italiji»*. Tako je poudaril, da mnogo *«mladeničev»* s tega področja *«dela po svetu»*, zlasti v slovanskih deželah na železnici in v opekarnah, kjer ugotovijo, da jim koristi znanje slovenskega jezika. Slabše je po avtorjevem mnenju pri tarčentskih (terskih) Slovencih, ki se poitalijančujejo, bolj vztrajno pa se drže slovenskega jezika v krajih bližje avstrijski meji – v kobariškem kotu. Take bolj slovenske vasi so *«Prosnid, Platišče, Subit, Karnahta, Brezje, Javor»*, bolj ali manj poitalijančeni kraji pa so Ahten (Attimis), Neme (Nimis), Podbrdo (Cesariis), to pa predvsem zato, ker nimajo več slovenskih duhovnikov, razen v dveh krajih, od katerih je eden Podbrdo. Tamkajšnji duhovnik je bil sicer slovenskega rodu, vse *«propovedi in druga bogoslužna opravila»* pa so bila v italijanščini. Slovenci naj bi se bili pospešeno potujčevali tudi zato, ker so imeli stike *«po kupčiji ali kako drugače»* predvsem s Furlani, med seboj pa ne in se zelo slabo poznajo. Zlasti terski Slovenci naj ne bi bili poznali špeterskih, Rezijani pa so se sploh trdno držali svojega narečja in običajev. Italijanska vlada po avtorjevem mnenju iz leta 1908 naj ne bi bila prepovedovala branja in razpečevanja slovenskih knjig, pač pa je med Beneškimi Slovenci pospeševala italijansko branje, jim vsiljevala italijanske molitvenike, širila mednje politični in kmečki tisk. Mladi Beneški Slovenci so po avtorjevem mnenju neradi brali slovenske knjige, ker v njihovih italijanskih šolah ni bilo ne duha ne sluha o slovenščini, slovenske knjige pa so bile napisane v knjižni obliki, ki se je zelo razlikovala od njihovih beneških narečij. Avtor je

¹² R. Orel, *Crtice o beneških Slovencih II*, SB I/1908, št. 10, str. 184–185.

razmišljal, da bi bilo treba morda »osnovati prstonarodni listič za beneške Slovence, ki bi jih poučeval v njihovem narečju in počasi navajal na knjižno slovenščino«. Mnenja je bil tudi, da bi Beneškim Slovencem »poznavanje našega knjižnega jezika« zelo pospešilo stike »s slovenskimi hribolazci in letoviščarji, ki naj bi se o poletnem času potrudili v beneško Slovenijo«. Posebno »krasna« dolina Nadiže naj bi bila, kot je zelo očitno iz lastnih izkušenj navdušeno zatrjeval, zelo primerna za letoviščarje: »Ni zlepa prikladnejšega kraja za letoviščarje. Čista voda, hladen zrak, udobna stanovanja in poleg teh zahtev še zgovorni, prijazni ljudje, kakršni so beneški Slovenci.«

Zelo zanimiv je bil tudi članek Janka Mačkovška¹³ v zadnji številki Slovenskega Branika v letu 1909 o številu Beneških Slovencev.¹⁴ Opremljen je bil s tremi opombami in eno razpredelnico, tako da je bil že kar blizu znanstveni ravni. Avtor je najprej poudaril, da so v Italiji prvo ljudsko štetje »z ozirom na jezike« opravili šele leta 1901, do takrat pa so število »naših beneških bratov« lahko ugotavljali le z ocenami. Pojasnil je, da italijanska vlada do tega leta narodnosti znotraj državnih meja ni štela, to pa naj ne bi bilo nič čudnega, saj »tako enotne države po jeziku je skoraj ni, kakor je Italija«. Poudaril je še, da vsi neitalijanski narodi, med katerimi je navedel albanske naseljence in Dalmatince v Živi Vodi (Acquaviva), »kateri se krčijo z vsakim dnem«, »nekaj Nemcev v Alpa« ter Beneški Slovenci ob goriški meji na ozemlju, velikem približno 512 kvadratnih kilometrov, »ne tvorijo niti enega odstotka celokupnega prebivalstva«.

Mačkovšek se je pri navajanju števila Beneških Slovencev skliceval tako na omenjeni popis iz leta 1901 kot tudi na članek Francesca Musonija¹⁵ *Tedeschi e Slavi in Friuli secondo l'ultimo censimento* v Bollettinu della Societa geographica Italiana leta 1903 in rezultate Simona Rutarja,¹⁶ objavljene v njegovem znamenitem delu *Beneška Slovenija*, ki je izšlo pri Slovenski matici leta 1899. Avtor navaja, da sta oba prišla do približno enake ocene števila Beneških Slovencev – okoli 40.000, medtem ko so jih po njegovih besedah pri že omenjenem »ljudstvenem popisu« 10. februarja 1901 našteali skoraj za 10.000 manj.

Kot rečeno, je avtor rezultate tega popisa objavil tudi v razpredelnici. Objavil je podatke o 16 občinah v okrajih Čedad, Humin (Gemona), Možnica (Moggio), Špeter in Tarčet (Tarcento). Rubrike v razpredelnici so nekoliko nejasne, saj skupnemu številu prebivalstva po posameznih občinah sledi rubrika Število udov, razdeljena v podrubriki vseh in tistih, ki govorijo slovensko. V razpredelnici je tako navedeno skupno število prebivalstva 42.320, število vseh »udov« 7503 in udov, ki govorijo slovensko, 5734. V omenjenih treh rubrikah (vse prebivalstvo v občini, vsi udje in udje, ki govorijo slovensko), so za posamezne občine navedene naslednje številke:

v okraju Čedad v občinah Ahtan 3.960, 644, 295, Fojda 4.641, 782, 280, Praprotno 2.247, 355, 208, Torjan 3.151, 558, 122;

v okraju Humin v občini Gorjani (Montenars) 2.166, 395, 112;

v okraju Možnica v občini Rezija 3.952, 1.041, 1.041;

¹³ Gradbeni inženir, narodni delavec in politik Janko Mačkovšek (Idrija, 12. 12. 1888 – Dachau, 1. 2. 1945), Prim.: (Uredništvo), Mačkovšek Janko, SBL, 5. zvezek, Ljubljana 1933, str. 4, J. V. S. (dr. Jera Vodušek-Starič), Mačkovšek Janko, Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, Ljubljana, 1992, str. 349.

¹⁴ Janko Mačkovšek, Število beneških Slovencev, SB, II/1909, št. 12, str. 299–300.

¹⁵ Geograf, speleolog, zgodovinar in politik Francesco Musoni (Sarženta pri Špetru Slovenov, 11. 11. 1864 – Videm, 18. 10. 1926), Svk (dr. Roman Savnik), Primorski slovenski biografski leksikon, 10. snopič, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1984, str. 481–483.

¹⁶ Zgodovinar, arheolog in zemljepisec Simon Rutar (Krn pri Toilminu, 12. 10. 1851 – Ljubljana, 3. 5. 1903), Boh (dr. Valter Bohinec), SBL, IX. zvezek, Ljubljana 1960, str. 175–177.

v okraju Špeter v občinah Dreka 1.389, 217, 217; Grmek 1.570, 261, 261; Ronec (Rodda) 1.649, 252, 252; Sovodnje 2.078, 296, 296; Srednje 1.805, 294, 294; Sv. Lenart 2.639, 447, 447; Špeter 3.313, 586, 573; Tarčet (Tarcetta) 2.130, 327, 327; v okraju Tarčet (Tarcento) v občinah Brdo (Lusevera) 2.645, 483, 469 in Platišča 3.255, 565, 540.

Iz same tabele ni mogoče razbrati, da gre pri teh »*udih*« za število družin, kot to pojasni na drugem mestu v prispevku, ko tudi izračuna odstotek slovenskih družin – 76,42. Brez vsakih pojasnil, kako je prišel do rezultata, nato Mačkovšek zaključí, da »*vseh Slovencev bode na ta način 32.300*«.

Po Mačkovškovem mnenju naj bi bilo Slovencev v resnici še več. Pri tem se opira na navedbe Simona Rutarja, navaja kraje Romandol, Vizont, Tamar, Krnice, Čarneja Gorenja, Podbreg, Dobje v občini Neme in Osijunt, Sedigla Gorenja, Štela, Borjanci, Mala Mežerija in Smardeča v občini Čižerija, v katerih uradna statistika »*ni ... naštela prav nobenega Slovenca*«. Avtor navaja tudi ugotovitev Musonija v že navedenem delu, da so Slovence v teh občinah »*pozabili (!) šteti*«, da sta v čižerijski občini Štela in Smardeča povsem slovenski vasi, ostale pa vsaj v precejšnji meri, v nemski občini pa so popolnoma slovenski kraji Čarneja gornja, Krnice in Vizont, Romandol pa mešan. Po Mačkovškovih ocenah naj bi bilo Beneških Slovencev v prvi občini 3650, v drugi pa 1150, skupno število vseh pa 36.100. Dalje navaja Mačkovšek Rutarjeve ugotovitve, da naj bi bilo v »*praprotski županiji*« do 1800 Slovencev, »*ne glede na one stare ljudi, ki še znajo slovenski*«. Omeni tudi Rutarjevo sklicevanje na izračune Štefana Kociančiča,¹⁷ da živi v nemski in athenški župi tri četrt v tarčetski dve tretjini, v fojdski in kampeljski pa polovica Slovencev, ter Rutarjevo ugotovitev, da se te številke nanašajo na leto 1850 »*in že davno niso več resnične*«. Mačkovšek zaključuje, da je iz njegove razpredelnice razvidno, da so Slovenci v teh krajih »*jako pali*« in da se krepko držijo le v špetrskem okraju. V opombi k Rutarjevim ugotovitvam Mačkovšek še poudari, da je nazadovanje Slovencev tako veliko tudi zato, ker je italijanska vlada pri štetju izpustila vse, ki čez leto niso bili doma. (Šlo je seveda za znani in značilni pojav sezonskih delavcev iz Beneške Slovenije.) Zaradi tega je število prebivalcev v špetrskem okraju padlo od 19.179 v letu 1895 na 16.753 leta 1900. Podobno je videmska prefektura naštela v Reziji 4599 prebivalcev, statistična komisija pa le 3952, kot je navedeno v obravnavani razpredelnici. Na podlagi vsega tega Mačkovšek zaključuje, da »*pridemo tudi na podlagi uradne statistike do števila, ki sta ga postavila Musoni in Rutar, namreč do 40.000*«.

Rihard Orel je v začetku leta 1911 prispeval članek *Iz beneških Slovencev*, ki ga je podpisal z začetnicama O. R.¹⁸ Začenja ga z optimistično ugotovitvijo, da se je »*v beneških Slovencih ... začelo v zadnjem času posebno gibanje in zanimanje za narodni napredek*«, katerega duša so slovenski bogoslovci in dijaki videnskega semenišča. Glavnina prispevka je posvečena prav njihovi dejavnosti v okviru Društva beneško-slovenskih bogoslovcev in dijakov, »*ki ima lep namen širiti slovensko štivo med beneškimi Slovenci*«, predvsem s knjižnicami, ki jih bodo začeli ustanavljati. Poudaril je tudi pomen pevskega zbora tega društva, ki da se pridno uri v petju in se uči »*lepih slovenskih napevov tako, da more nastopati med rojaki z uspehom in pokazati prekomejnim bratom milino in lepoto slovenske pesmi*«.

¹⁷ Duhovnik, jezikoslovec in zgodovinar Štefan Kociančič (Vipava, 25. 12. 1818 – Gorica, 9. 4. 1883), lkn (dr. France Lukman), Kociančič Štefan, SBL, IV. zvezek, Ljubljana 1932, str. 481–482.

¹⁸ O. R., Iz beneških Slovencev, SB IV/1911, št. 1, str. 6–7.

Avtor je z nekoliko zamude navedel, da je to društvo 11. avgusta 1910 v Matajurju priredilo veliko veselico, združeno s predavanjem in nastopom pevskega zbora »Matajur«. Na njej so bili navzoči »vsi« beneškoslovenski bogoslovci in dijaki ter mnogo duhovnikov, nekaj udeležencev pa je prišlo tudi z avstrijske strani. Precej podrobno opiše, da je bilo »v ukusno pripravljenem prostoru« na straneh nameščenih več pomembnih priložnostnih napisov, pred odrom pa so visele tri zastave: »naša trobojnica, papeška zastava in italijanska trikolora«. Avtor, za katerega moremo ob vsem tem upravičeno sklepati, da se je prireditve tudi sam udeležil, zaključuje, da se je »nudil... udeležencem lep užitek« in da se je »videlo, »koliko zmore požrtovalnost in trudoljubivost mladih društvnikov«. Rihard Orel potem še pohvali predsednika omenjenega društva, ki da bo še večkrat priredilo veselice in predavanja med Beneškimi Slovenci, »mladega in agilnega bogoslovca« T. Hvalico iz Kozce v šlenartski dolini. Zelo verjetno je prišlo ob njegovem imenu do »pisarske« ali tiskarske napake, saj navajajo sezname udov Družbe sv. Mohorja v Vidmu samo enega Hvalico, to je Petra, ki je bil mohorjan v letih 1905–1913, najprej kot dijak oziroma bogoslovec, leta 1914 pa kot novomašnik.¹⁹ V zadnjem delu prispevka je dodan tudi dopis, ki ga je prejel Slovenski Branik. Govori o ustanovitvi konsumnega društva med Beneškimi Slovenci, do katerega je prišlo »v zadnjem času« in s katerim so le-ti naredili velik korak za »gospodarsko osamosvojo«. V kratkem naj bi mu bila sledila še posojilnica in hranilnica. Ustanovitvi tega društva je botrovalo že večkrat omenjeno znano sezonsko delo, saj bodo tako »na zimo se vračajoči domači delavci iz tujine ... obrestonosno« naložili svoj zaslužek, ki bo tako ostal v domačih denarnih zavodih. Omenjeno je še, da ima društvo tudi svoj prapor, »ki ima poleg laškega slovenski napis«. Avtor zaključuje svoj prispevek precej (pre)optimistično. Meni, da so Beneški Slovenci »v jezikovnem oziru na razumno dobrem stališču« in da se njihova narodna zavest »v resnici krepi«, italijanska vlada pa naj bi bila, kot se zdi, »opustila usodni načrt, da bi jih poitalijančila«.

V začetku leta 1914 je F. S.²⁰ v Slovenskem Braniku objavil precej obsežen pregleden članek o Beneških Slovencih,²¹ ki je pomenil nadaljevanje in dopolnitev zgoraj omenjenih Orlovih in Mačkovškovega prispevka. V uvodu je opisal, kje se razprostira ozemlje »naših rodnih bratov« Beneških Slovencev ter zelo dramatično poudaril, da so prepuščeni »krutemu sovražniku na milost ali nemilost, kakor so pripuščeni ogrski ali prekmurski Slovenci«. V nadaljevanju se je podobno kot pred njim Mačkovšek najprej posvetil vprašanju števila Beneških Slovencev in tudi sam poudaril, da so ga večinoma določali le na podlagi ocen, ker ni »italijanska vlada nikoli štela njih narodnost«. F. S. za razliko od Mačkovška ni omenjal italijanskega uradnega štetja iz leta 1901. Ko je navedel podatek o okoli 40.000 Beneških Slovencih S. Rutarja in F. Musonija, ki ga je zapisal kot dr. Frana Muissonija, je ob slednjem poudaril, da je svojo oceno navedel na IV. Italijanskem zemljepisnem kongresu leta 1895. Za razliko od Mačkovška pa je navedel tudi število 36.000 Beneških Slovencev, kot jih je naštel Ivan Trinko.²²

¹⁹ A. Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja ... 1901-1914, str. 263.

²⁰ Zelo verjetno gre za Franca S. Šegulo, duhovnika, nabožnega pisca in časnikarja (Moškanjci, 21.8.1860 – Maribor, 15. 5. 1938), med drugim sodelavca koledarjev Družbe sv. Mohorja in sv. Cirila in Metoda, Rhr (Jakob Richter), SBL, XI. zvezek, Ljubljana 1971, str. 601–602.

²¹ F. S., Nekaj o beneških ali italskih Slovencih, SB VII/1914, št. 3, str. 68–69.

²² Oče Beneških Slovencev, duhovnik narodnoobrambni delavec, pesnik in pisatelj, gimnazijski profesor in politik Ivan Trinko (Spodnji Tarčmun, 25. 1. 1863 – Spodnji Tarčmun, 26. 6. 1954), Brj. (Marjan Breclj), Trinko Ivan – Zemejski, SBL, XII. zvezek, Ljubljana 1980, str. 179–181.

V nadaljevanju članka je avtor razdelil Beneške Slovence po Baudouinu de Courtenayiu na podlagi *»jezikovnih posebnosti«* na Rezijane, tarčentske, nadiške ali špetske Slovence in idrijske ali starogorske Slovence. Vse štiri skupine Slovencev je nato podrobneje predstavil. Začel je z Rezijani ter omenil, da je tvorila Rezija samostojno rezijansko župnijo s štirimi podružnicami in občino, ki je spadala pod furlanski okraj Moggio (Možnica). Župnik in kaplan, ki sta stanovala v Ravnici, sta skrbela za okoli 4500 Rezijanov. Župnik, ki je bil Slovenec, je v cerkvi uporabljal rezijanščino, posebno ob velikih cerkvenih shodih pa je pridigal tudi v furlanščini. Glede občine in drugih javnih ter zasebnih uradov je poudaril, da so kot v vseh drugih beneškoslovenskih občinah uradovali izključno v italijanščini in da domače narečje *»izven družinskega živiljenja in izven cerkve nima prav nobene veljave«*. Poudaril je še, da so se Rezijani dobro držali svojega narečja in svojih običajev, imeli so pet osnovnih šol, ki so bile *»seveda laške«*, obiskovalo pa jih je okoli 300 učencev. Avtor prispevka je imel zelo pesimistično mnenje o tarčentskih Slovencih, ki so bili po njegovem *»za slovenstvo izgubljeni«*, predvsem zaradi dejstva, da so mejili na Furlane ter da so jih po njegovem ceste in vasi vodile v furlanske trge in vasi, kupčija in drugo pa klical med Furlane. Z drugimi Slovenci naj sploh ne bi bili imeli stikov, *»njih kraji so popolnoma nepoznani«*. Ugotavlja še, da se *»njih število ... krči vedno bolj in bolj in ne bo dolgo in slovenski narod bo izgubil z njimi 12.000 duš«*. Za to stanje je bilo po njegovem mnenju usodno, da so bili raztreseni brez skupnega središča in da se je v njihovih cerkvah slišala *»samo ljuba furlanščina«*, kajti tam nastavljeni duhovniki ne znajo popolnoma nič slovenščine. To dejstvo je bilo *»gotovo najhujše za usodo narodne govornice«*. Avtor ugotavlja, da so stari ljudje v obmejnih vaseh tedaj še govorili slovensko, *»a mlajši generaciji je slovenski jezik tuj, oni govore raje furlanščino«*. Najboljše naj bi v narodnostnem pogledu po avtorju kazalo nadiškimi ali špetskim Slovencem, ki jih je bilo več, bili so bolj skupaj in *»centralizovani«*. V njihovih cerkvah so slišali svoje dobro ohranjeno narečje, zlasti ženske pa so uporabljale slovenske molitvenike. Po avtorjevih podatkih je bilo teh Slovencev okroglo 18.000, kljub *»naporni romanizaciji«* pa naj bi se *»jako dobro«* držali svojega narečja. Imeli so svoj čisto slovenski okraj, ki pa je bil po avtorjevih besedah to le še bolj po imenu, saj so spadali pod Čedad, kjer so bili vsi okrajni uradi razen davkarije in notarijata. Tudi avtor tega prispevka podobno kot pred njim R. Orel omeni tolmače, ki so morali posredovati na uradih, posebno na sodišču. Posebej še poudari, zakaj se je med Beneškimi Slovenci ohranila narodna zavest: če ne bi *»slovenščine v cerkvi propovedovali, bi jih bilo tudi kmalu konec«*. Na kratko omeni še idrijske ali starogorske Slovence, ki *»bivajo na desni strani reke Idrije«*, jih pa je *»jako malo in bi se mogli prištevati k šentpeterskim Slovencem«*. Precej pesimistično zveni tudi zaključek prispevka, v katerem avtor najprej zapiše svojo sodbo, da so Beneški Slovenci tako v narodnih kot v političnih *»ozirih ... zelo mlačni, manjka jim v prvi vrsti pravih in dobrih voditeljev, kar pa zabranjuje italijanska vlada«*. Bili naj bi *»že sedaj obsojeni na smrt, ako se ne najde pravo sredstvo in pomoč proti romanizaciji«*. To sredstvo naj bi bile po njegovem knjižnice, ki bi jih bilo treba ustanoviti in bi imele nalogo ohraniti njihovo slovensko narečje. Zanimivo je, da avtor tako kot R. Orel pred njim zelo poudari narodnopreredno vlogo beneškoslovenskih bogoslovcev, ki so po njegovem edini sejali prosveto med njihove rojake, vendar pa naj bi bilo tudi njih vedno manj.

Vesti

Leta 1911 je SB objavil o Beneških Slovencih dve krajši, nepodpisani novici, tokrat v stalni rubriki Iz narodnega bojišča. Tako je v aprilski številki poročal, da se je v začetku

februarja »preselil v večnost 88-letni starček Anton Domenis iz Ronca«, ki je bil do zadnjega popolnoma zdrav.²³ SB se »opraviči«, da omenja smrt »tega častitega starčka« zato, ker je bil zaveden Slovenec, ker je naročal in rad bral slovenske časnike in »kar je poglavitno, v narodnem duhu vzgojil svoje potomce«. Kot vse kaže, pa ni bil naročnik knjig Družbe sv. Mohorja, saj je med številnimi Domenisi mohorjani s tega kraja naveden le en Anton, in še ta v »napačnih letih« 1911–1914.²⁴

Druga novica²⁵ je v določeni meri pomenila »mrzel tuš« na (pre)optimistične ocene narodnostnega položaja Beneških Slovencev, na katere smo naleteli predvsem v zaključku že navedenega prispevka Riharda Orla v SB z začetka leta 1911. V omenjeni novici je že na začetku zapisano, da postajajo Beneški Slovenci »jako nevarni« italijanski vladi, kot da se je dalo soditi iz pisanja italijanskih listov. Posebej je bil omenjen dolg uvodnik v La Patria del Friuli, ki je napadal Družbo sv. Mohorja in »takorekoč ovaja poverjenike te družbe med njimi tudi velezaslužnega prvoboritelja beneških Slovencev g. prof. Trinka«. SB je končal vest z željo, »da bi ti neutemeljeni napadi ne našli odziva«, in s čestitkami voditeljem Beneških Slovencev za njihovo uspešno delo.

V začetku leta 1912 je SB ponovno predstavil napade italijanskega tiska na Beneške Slovence, zlasti na njihove voditelje duhovnike zaradi razširjanja knjig Družbe sv. Mohorja.²⁶ Kot vidimo, je od tega minilo pol leta, navedeno je bilo, da je o tem poročal »pred nedavnim časom«. V poročilu SB je bilo poudarjeno, da so se v italijanskem tisku sklicevali na »škodljivost teh knjig italijanstvu radi nekaterih avstrijskih patrijotičnih pesmi«, in to v pesmaricah, ki so izšle že pred 14 leti. V poročilu so ožigosali napadalce, češ da so zelo napadali in ovajali, napadi sami pa naj ne bi bili imeli posebnih posledic. Po drugi strani pa naj bi bili ti napadi povzročili, da so se Beneški Slovenci začeli še bolj zavedati svoje narodnosti in tako dali »najboljši odgovor na te napade«. Tako naj bi celo Špetrci, ki so v Čedadu radi govorili italijansko tudi v takih trgovinah, kjer znajo slovensko, zdaj začeli »uveljavljati svoje narečje«.

Naslednje poročilo iz Beneške Slovenije si je SB izposodil od mariborskega časopisa Slovenski gospodar z dne 11. aprila 1912.²⁷ V SB neimenovani dopisnik je poročal, kako je bil v sredo 3. aprila tega leta v »laškem Vidmu«, ko je zaslišal slovensko pesem. Ob tem je bil zelo presenečen, češ »v Vidmu, na Italijanskem, si vendar ne bo nihče upal peti slovenskih pesmi«. Razložil je, da so peli vojaki novinci, Beneški Slovenci, ki so imeli tega dne vojaški nabor v Vidmu. Bila jih je cela vrsta, po ulicah pa so peli pristne slovenske pesmi. Presenetilo ga je tudi dejstvo, da jih je gledalo mnogo Italijanov, nihče pa naj bi jim ne bil rekel nič žalega. Dopisnik je navedel svoje razmišljanje, da je bilo bolj varno peti slovenske pesmi v laškem Vidmu, kakor pa v »laški« Gorici. Ko je z omenjenimi novinci govoril, jih je spraševal, če jih ni strah, da bodo morali na vojno v Severno Afriko v Tripolitanijo. Poročal je, da so zelo italijansko patriotsko zatrjevali, da dajo kri za svojega kralja, da so mu povedali, da se tam že bori »nekaj beneških slovenskih mladeničev s Turki« ter da ljubijo tako kralja kot njihov slovenski jezik.

Konec leta 1912 je neimenovani dopisnik v SB opozoril na zaostritev med Avstro-Ogrsko in Italijo,²⁸ češ da naj bi bili na avstrijski strani državnih meja posvečali veliko

²³ Iz beneške Slovenije, SB IV/1911, št. 4, str. 103.

²⁴ A. Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja ... 1901–1914, str. 256–257.

²⁵ Beneški Slovenci, SB IV/1911, št. 8, str. 205.

²⁶ Iz beneške Slovenije, SB V/1912, št. 2, str. 45.

²⁷ Iz beneške Slovenije, SB V/1912, št. 5, str. 114.

²⁸ Beneška Slovenija, SB V/1912, št. 11, str. 260.

pozornost domnevnim ogleduhom ter strogo ravnali z vsakim, *»ki je le količkaj sumljiv«*. V odgovor naj bi tudi Italijani začeli prijemati vsakega osumljenca. Tako naj bi bil jo skupil *»vrli narodnjak«* Beneški Slovenec Karel Jusič, ki je bil nad 100 dni v goriškem preiskovalnem zaporu osumljen vohunstva. Jusič je bil sicer lesni trgovec in je deloval po Soški dolini. Dopisnik je poudaril, da je bil Jusič kot trgovec z lesom popolnoma uničen zaradi prepovedi prihajanja v Avstrijo, ki je sledila zaporu. Na njegovo veliko smolo pa je bil Jusič nevaren element tudi za italijansko stran, ki ga je imela zapisanega kot *»panslavista«*, kot označujejo Italijani *»vsakega svojega državljanca, ki misli – slovensko«*. Dopisnik je še poudaril, da to ni bil osamljen primer, saj je imelo *»kako nepriličje«* še več Beneških Slovencev, ki so *»po opraviilu«* prihajali v Avstrijo. Na drugi strani pa jo je skupil neimenovani nič hudega sluteči češki učitelj, ki so ga osumili vohunstva in aretirali v Čedadu. O tem naj ne bi bil niti sanjal, *»sicer bi se ne oblačil tako, da morajo mahoma spoznati, da ni njihov državljan«*. Pri njem so našli tudi orožje, *»ki ga je imel radi varnosti«*, za vse to pa je moral presedeti 20 dni zaporu. Dopis se zelo pedagoško zaključuje z ugotovitvijo, da se tako prijemajo nedolžni, *»krivi pa se ne dajo priti v pest«*.

Sredi leta 1914 je SB v rubriki Glasovi o narodni obrambi, namenjeni povzemanju prispevkov o teh vprašanjih v domačem in tujem tisku, kratko predstavil vsebino članka Gli Slavi d' Italia, ki ga je napisal *»poslanec Čedadu in beneških Slovencev«* E. Morpurgo.²⁹ Iz prispevka v SB ne moremo ugotoviti, kje in kdaj je bil ta članek objavljen. Avtor je povzel rezultate večkrat omenjenega italijanskega štetja, da je Beneških Slovencev 36.000, ob tem pa je zapisal, da so v duši Italijani in da so ostalim Italijanom pomagali pri rešitvi domovine. Svetoval je, naj bi *»proti useslovanski propagandi, ki je bila glede beneških Slovencev dosedaj le jezikovna, a bi lahko postala politična«*, začela akcijo vlada, ne pa društvo Dante Alighieri, ki ima namen razširjati italijanski jezik in italijansko kulturo. Avtor naj bi bil po lastnih besedah od italijanske vlade že 20 let zahteval, *»naj pomnoži v slovenskih pokrajinah šole ter naj priveže nase ljudstvo ne samo s karabinjerji in eksekutorji, temveč z vzgojevatelji«*. *»Čvrstemu, preprostemu, delavnemu ljudstvu«* naj bi bili dali *»blagostanje z zgradnjo cest, ki bi ga vezale z ostalim svetom, s kmetijskim poukom, vzpodbujajo k živinoreji, trgovske zveze, da bo Slovincu potrebno in koristno se posluževati italijanskega jezika«*. Komentar SB k članku je bil, da je omenjeni poslanec torej priznal, *»da so beneški Slovenci na vseh concih in krajih zanemarjeni kot pastorki Italije«*.

Sklep

Kot smo ugotovili v tem prispevku, je Slovenski Branik v nepolnih šestih letih svojega izhajanja vprašanjem Beneških Slovencev posvetil štiri večje članke, od teh enega v dveh delih, o njih pa je objavil še najmanj devet vesti. Dve od teh vesti sta bili povzetka prispevkov v slovenskem in italijanskem časopisu. Med podpisanimi avtorji je največ objav izpod peresa Riharda Orla. Avtorji in druge osebnosti, ki se pojavljajo v prispevkih, so na kratko tudi biografsko predstavljeni. Članki in vesti predstavljajo vrsto sicer že znanih temeljnih vprašanj Beneških Slovencev v preteklosti, ki pa so v veliki meri pereča še dandanes. Gre predvsem za vprašanja števila Beneških Slovencev, ki je zelo tesno povezano s problematiko odhajanja Beneških Slovencev na sezonsko delo v tujino oziroma njihovega dolgotrajnejšega izseljevanja. Drugo vprašanje se nanaša na

²⁹ Italijanski Slovenci, SB VII/1914, št. 6, str. 173.

znano dvojnost Beneških Slovencev: na njihovo slovensko narodno zavest, prisotno v različni stopnji na različnih delih beneškoslovenskega ozemlja ter njihov izrazit italijanski državni patriotizem. To dvojnost slovenske narodne zavesti in italijanskega patriotizma lepo ilustrira vest o beneškoslovenskih rekrutih v Vidnu. Iz prispevkov lahko razberemo tudi znano nezaupljivost in sumničenje italijanske države in njene očitke o nelojalnosti "panslavistov" – narodnostno osveščenih Beneških Slovencev, posebno tistih, ki so širili knjige Družbe sv. Mohorja. To sumničenje je v znatni meri prisotno še dandanes. Poleg teh vprašanj so v prispevkih v Slovenskem Braniku ustrezno poudarjeni še narodnoprebudno delovanje beneškoslovenskih duhovnikov oziroma bogoslovcev, mačehovski odnos italijanske države do Beneških Slovencev in obojestransko vohunsko sumničenje takrat še formalnih zaveznic Avstro-Ogrske in Italije. Čeprav so članki v Slovenskem Braniku nedvomno relativno ozko in posebno izhodišče za raziskovanje tako širokih vprašanj, upam, da so vseeno prispevali vsaj nekaj koristnih dopolnil k že znanim podatkom o življenju Beneških Slovencev v zadnjih letih pred I. svetovno vojno.

Summary

Slovenski Branik's Reports between 1908 – 1914 on Slovenes Living in Venetian Slavica

Slovenski Branik, a monthly close to the national radical wing of the Slovene Liberal Party and to the Society of Saint Cyril and Methodius (Družba sv. Cirila in Metoda), established to defend interests of Slovene educational associations against foreign influences, between 1908 and 1914 published articles on Slovenes in Venetian Slavica. These four extensive articles and nine news items on the subject were summarized and partly analyzed for this article. These contributions discuss the number of Slovenes living in Venetian Slavica, their seasonal work abroad and immigration, their well-known character trait which combines an awareness of being Slovene with Italian state patriotism, the mistrust of the Italian state reproaching the so-called Pan-Slavic supporters their disloyalty to Italy. These reproaches were aimed especially at those nationally aware Venetian Slavica Slovenes who distributed books published by St. Mohor's Association. Some of the contributions also deal with the activities of the Venetian Slavica clergymen and seminarists who were trying to strengthen the national awareness of Slovenes in Venetian Slavica, the step-motherly attitude of the Italian state toward them, and mutual suspiciousness of both Italy and Austro-Hungary, still formally allies at the time. The authors of these articles, as well as the personalities appearing in them, are presented by a brief biographical introduction. Even though the articles and news items in Slovenski Branik cover a relatively narrow and specific topic, they do add to the knowledge about the way of life of Slovenes in Venetian Slavica in the final years prior to WWI.